

УДК: 502.7

^{1,3}О. Ю. МАРУЩАК, ^{2,3}О. В. ВАСИЛЮК, ^{1,3}О. С. ОСКИРКО¹ІНЦ «Інститут біології та медицини», КНУ імені Тараса Шевченка²Інститут зоології імені І. І. Шмальгаузена НАН України³Ukrainian Nature Conservation Group

ВТРАЧЕНІ ОБ'ЄКТИ ТА ТЕРИТОРІЇ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ (1960-2016): КРОПИВНИЦЬКА ОБЛАСТЬ

Вступ. Питання зникнення заповідних територій та скасування їх статусу потребує уваги громадськості, оскільки контроль за подібними інцидентами у допомагає вчасно виявити факти порушення законодавства, зберегти природні багатства та надбання нашої нації та передати їх наступним поколінням, запобігти злочинному безконтрольному та незаконному використанню природних надбань української нації з боку осіб, що чинять протиправні діяння та порушують законодавство. Згідно преамбулі Закону України «Про природно-заповідний фонд України», об'єкти природно-заповідного фонду є надбанням всього українського народу. Враховуючи, що чіткий і зрозумілий регламент прийняття рішень щодо скасування об'єктів природно-заповідного фонду або зміни їх статусу був прийнятий лише в 2010 році, то до цього часу неконтрольовані можливості привласнення заповідних земель з метою злочинного захоплення, незаконного приватного, господарського чи промислового використання, не зустрічали серйозного юридичного спротиву, що стало причиною втрати цінних ландшафтів, видів флори та фауни.

В даній роботі висвітлено результати дослідження документації, що має відношення до створення та скасування об'єктів природно-заповідного фонду (надалі ПЗФ) Кіровоградської області з 1960 року по 2016 рік з метою виявлення втрат заповідних площ. В якості результатів дослідження наведено причини втрат заповідних територій або їх зменшення та скасування об'єктів ПЗФ, якщо такі є, методологію виявлення подібних неспівпадінь в архівних документах та відсоткову характеристику співвідношення скасованих та нині існуючих ПЗФ для прослідкування в часі тенденцій до зменшення або зростання числа заповідних природних територій.

Матеріал і методи досліджень

З метою віднайдення інформації про втрачені території ПЗФ Кіровоградщини, нами було отримано у Департаменті заповідно справи Мінприроди України копії всіх рішень державних органів обласного рівня про створення заповідних об'єктів, з 1960 року [2-37, 39], та проведено порівняльний аналіз із списком сучасних ПЗФ, згідно відомостям, опублікованим Міністерством екології та природних ресурсів України у 2016 році [38]. Варто зазначити, що вичерпний список скасованих ПЗФ із зазначеними причинами скасування нам отримати не вдалося, тому це може бути причиною певних неточностей у наших дослідженнях через брак даних. Наприклад, рішення виконкому Кіровоградської обласної ради депутатів трудящих від 17.12.1964 нами знайдено так і не було ані в архіві, ані безпосередньо в документації, хоча воно було скасоване іншим рішенням, прийняти виконкомом Кіровоградської обласної ради народних депутатів за 30.08.1990 року [36].

Результати досліджень та їх обговорення

Станом на 01.01.2016 року ПЗФ Кіровоградщини нараховує 221 об'єкт ПЗФ загальною площею 100348,21 га. До цих об'єктів, зокрема, входять: регіональні ландшафтні парки (n=2; S=77850,70 га), заказники загальнодержавного значення (n=21; S=5728,00 га), заказники місцевого значення (n=83; S=12765,00 га), пам'ятки природи загальнодержавного значення (n=2; S=9,10 га), пам'ятки природи місцевого значення (n=50; S=525,48 га), заповідні урочища (n=55; S=3192,76 га), дендрологічні парки загальнодержавного значення (n=1; S=109,00 га), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення (n=2; S=63,70 га), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення (n=5; S=104,47 га).

До заказників загальнодержавного значення входять: ландшафтні (n=7; S=3844,40 га), лісові (n=3; S=43,50 га), ботанічні (n=9; S=741,50 га), орнітологічні (n=2; S=503,60 га), гідрологічні (n=1; S=568,00 га) та загальнозоологічні (n=1; S=27,00 га). Заповідні території, яким надано статус заказників місцевого значення, представлені наступними: ландшафтні (n=49; S=9818,50 га), лісові (n=7; S=1102,10 га), ботанічні (n=18; S=883,40 га), загальнозоологічні (n=3; S=220,30 га), орнітологічні (n=5; S=736,40 га), ентомологічні (n=1; S=4,30 га). До пам'яток природи загальнодержавного значення входять 1 комплексна (S=7,10 га) та 1 гідрологічна (S=2,00 га) пам'ятки. До пам'яток природи місцевого значення занесені комплексні (n=7; S=128,21 га), гідрологічні (n=10; S=55,83 га), зоологічні (n=2; S=0,40 га), геологічні (n=3; S=9,50 га) та ботанічні пам'ятки (n=28; S=331,54 га). Природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, ботанічні сади, дендропарки місцевого значення, зоологічні парки на теренах Кіровоградщини не представлені.

30 об'єктів ПЗФ невеликої площі входять до складу більших заповідних одиниць, спотворюючи таким чином підрахунок індексу заповідності області, який підраховується, як відсоток земель, зайнятих під створення і збереження заповідних територій від площі області. Загальна площа таких об'єктів складає 940,00 га., тому фактична сумарна площа ПЗФ області складає 99408,21 га, а індекс заповідності згідно цих даних становить 4,04%.

Загальна тенденція для України, що полягала у активному створенні об'єктів ПЗФ, починаючи з 60-х років ХХ століття, характерна і для Кіровоградської області. Проте, кількість ПЗФ, створених за цей період часу не співпадає з даними, зазначеними на сайті відповідного відомства. Причиною цього є скасування низки ПЗФ в минулому.

Дані з архівних копій рішень про створення об'єктів ПЗФ надали можливість виявити низку фактів скасування ПЗФ. Таким чином сума площ втрачених об'єктів (n=20) складає 7977,61 га. Відомі причини скасування у самих рішеннях були зазначені лише для 9 з них (45%). З цих причин відзначені: всихання внаслідок пошкодження стовбуру стовбуровими шкідниками - великим дубовим вусачем; становлення загрози для життя людей та будівель; невідповідність за площею діючій класифікації, входження в склад державного заповідника; пошкодження 70% деревини деревними шкідниками; всихання, пов'язане з пошкодженням стовбуру та кореневої системи серцевинною гниллю; завалення вітром заселення другорядними шкідниками до 80% стовбура; пошкодження центральностовбурною гниллю. Всі 9 ПЗФ скасованих відомими нам рішеннями, були ботанічними пам'ятками природи місцевого значення сумарною площею 446,01 га.

Інші 11 об'єктів (55%) на значаться в актуальному переліку заповідних об'єктів і документальні пояснення їх зникнення наразі не знайдено, а причини невідомі. Серед них було відзначено: 7 ботанічних пам'яток природи місцевого значення, 2 дендропарки місцевого значення та 2 державні ботанічні заказники («Чорноліська лісова дача» та «Заказник на території колгоспу ім. Мічуріна»). Загальна площа таких об'єктів складає 7531,60 га. Тут варто відзначити, що заказник «Чорноліська лісова дача» в різній формі мав статус пам'ятки природи республіканського значення ще з 1928 року (площа 15065 га, з яких заповідних 114 га). У своєму листі №2 від 15.01.1928 року до Укрнауки, Одеський краєвий інспектор О. Браунер називав Чорний ліс найважливішим з лісових заповідних об'єктів Степової зони України [38]. 28 жовтня 1974 р.

Постановою РМ УРСР N 500 "Про створення заказників загальнодержавного значення в Українській РСР" був відновлений заповідний статус Чорного лісу як заказника «Чорноліський» (3491 га). Ще частину лісу 14.05.1980 року, Рішенням виконкому Кіровоградської обласної ради №233 "Про створення державного заказника "Чорноліська лісова дача" оголошено заказником місцевого значення на площі 7393 га. На даному етапі, заказника місцевого значення не фігурує в переліках природоохоронних територій Кіровоградської області, проте відомості про рішення, яким він бу скасований, нам знайти не вдалось. Під час роботи з документами було відмічено факти зміни площ об'єктів ПЗФ порівняно з даними, які наведено у рішеннях про створення. Такими об'єктами є: парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Парк «Космонавтів», площа якого з 18,00 га при створенні зменшилася до 4,57 га на сьогоднішній день; парк-пам'ятка садово-паркового

мистецтва «Парк «Перемоги», площа якого з 65,00 га зменшилася до 39,50 га. Серед об'єктів, площу яких було збільшено – заповідне урочище «Питомник» (з 13,00 га до 51,37 га) та заповідне урочище «Терник» (з 62,70 га до 73,30 га).

У документах не відмічено створення охоронних зон для підтримання заповідного режиму та створення буферних вузьких територій між заповідною та сільськогосподарською частиною землі, що, наприклад, характерно для житомирської області.

Висновки

Як результат досліджень, зазначимо, що за період з 1960 року Кіровоградська область втратила (враховуючи зміну площ ПЗФ) га заповідних територій та об'єктів, що складає 7521,56 га, тобто 6,94% від площ усіх створених з 1960 року об'єктів ПЗФ. Також 2 об'єкти ПЗФ загальною площею 446,01 га були включені до складу інших природно-заповідних територій відповідно до нової класифікації 1972 року.

1. *Василюк О. В.* Про необхідність виявлення дійсної площі ПЗФ України // Виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи: оцінка громадськості: збірка матеріалів до Комітетських слухань у Верховній Раді України «Природно-заповідний фонд України: проблеми та шляхи вирішення». — К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації». — 2013. — 112 с.
2. Указ Президента України від 10.12.94 р. №750/94 «Про створення заказників державного значення» — ел. ресурс - <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/750/94>.
3. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 19.02.1993 р. №187 «Про заповідні території та об'єкти заповідного значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
4. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 15.02.2013 р. №443 «Про оголошення територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
5. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 22.01.2010 р. № 851 «Про оголошення територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
6. *Рішення* Кіровоградської міської ради від 19.08.2011 р. № 183 «Про оголошення територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
7. *Рішення* облвиконкому Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 30.12.1989 р. №353 «Про зміни в обліку заповідних об'єктів області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
8. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 27.02.2004 р. №268 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
9. *Розпорядження* представника президента від 01.07.1992 р. №55 «Про розширення мережі природно-заповідного фонду» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
10. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 21.02.1991 р. №56 «Про заповідні території та заповідні об'єкти місцевого значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
11. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 26.08.1994 р. №13 «Про розширення мережі об'єктів і територій природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
12. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 25.09.2009 р. № 764 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
13. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 17.11.2000 р. №198 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
14. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 17.12.1993 р. №214 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.

15. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 06.09.2002 р. №81 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
16. *Указ* Президента України від 20.08.96р. №715/96 «Про оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
17. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 29.07.1997 р. №92 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
18. *Рішення* облвиконкому Кіровоградської обласної ради народних депутатів трудящих від 06.06.1972 р. №213 «Про віднесення пам'яток природи республіканського значення до категорій відповідно до нової класифікації та затвердження ново виявлених заповідних територій і природних об'єктів» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
19. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 03.05.1990р. №116 «Про взяття на державний облік пам'яток садово-парково мистецтва місцевого значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
20. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 19.12.2008 р. № 600 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
21. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 28.03.2003 р. №158 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
22. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 13.08.1995 р. №31 «Про включення до складу природно-заповідного фонду області заказників, заповідних урочищ та пам'яток природи місцевого значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
23. *Рішення* виконкому Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 14.05.1980р. №233 «Про створення державного заказника «Чорноліська лісова дача» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
24. *Рішення* виконкому Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 11.06.1991р. №179 «Про організацію державного орнітологічного заказника «Аджамський» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
25. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 25.12.2001 р. №309 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
26. *Наказ* Міністерства екології і природних ресурсів України від 12.12.2012 р. №642 «Про затвердження положення про парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Хутір «Надія» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
27. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 19.05.1995р. №47 «Про розширення мережі природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
28. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 21.03.2008 р. № 425 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
29. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 19.06.2009 р. №721 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
30. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 28.01.2000 р. №116 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
31. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 11.10.1996 р. №71 «Про розширення мережі природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
32. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 20.02.1998 р. №132 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.

33. *Рішення* Кіровоградської міської ради від 27.07.2012 р. № 337 «Про оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
34. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 20.04.2001 р. №234 «Про зміни у мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
35. *Рішення* облвиконкому Кіровоградської обласної ради народних депутатів трудящих від 28.06.1978 р. №318 «Про утворення заповідних урочищ по охороні лікарських рослин на території області» // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
36. *Рішення* Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 30.08.1990 р. №18 // Архів Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України.
37. *Чичкалюк Т. К юбилею степной жемчужины. Записки очевидца* // *Подробности*, 23.05.2013 р. — Ел. ресурс — <http://podrobnosti.mk.ua/2013/05/23/foto-k-yubileyu-stepnoj-zhemchuzhiny-zapiski-ochividca.html#.UZ310xKHsQY.facebook>
38. *Кіровоградська область: Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення* (<http://data.gov.ua>)
39. *Матеріали* про створення заповідників на території України та охорони їх /постанови, протоколи, посновальні записки, кошториси, реєстри пам'яток, акти, листування / 1926-1928 рр. // ЦДАВО. - Ф.166. — Оп. 6/VI. — Спр.9446. — Арк. 157.

О. Ю. Марущак, О. В. Василюк, О. С. Оскірко

УНЦ «Институт биологии и медицины», КНУ имени Тараса Шевченко

Институт зоологии имени И. И. Шмальгаузена НАН Украины

Ukrainian Nature Conservation Group

УТРАЧЕНИЕ ОБЪЕКТЫ И ТЕРРИТОРИИ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА (1960-2016) КИРОВОГРАДСКАЯ ОБЛАСТЬ

В данной работе представлены результаты исследования архивных документов, касающихся введения, а также отмены охраняемого статуса объектов природно-заповедного фонда (далее ПЗФ) Кировоградской области. В работе приведена статистика отмены разных типов ПЗФ начиная со второй половины XX столетия и до наших дней. Приведены общие утраты заповедных территорий, причины отмены заповедного статуса, а также типы отменённых ПЗФ. Цель работы – приведение ранее не существовавшей статистики отмены заповедного статуса с целью обращения внимания общественности, контроля соблюдения заповедного статуса и поиска объектов, которые, возможно еще не успели утратить свою природную ценность. Хотя заповедными по тем или иным причинам уже не являются.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, Кировоградская область, природа, охраняемые территории, мониторинг

O. Yu. Marushchak, O. V. Vasyliuk, O. S. Oskyrko

ESC «Institute of Biology and Medicine», Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Schmalhausen Institute of Zoology of National Academy of Sciences of Ukraine

Ukrainian Nature Conservation Group, Ukraine

LOST OBJECTS AND TERRITORIES OF NATURE RESERVE FUND (1960-2016), KIROVOHRAD REGION

In this paper, we present the results of study of archival documents concerning the introduction, as well as the cancellation of the protected status of the objects of nature reserve fund (hereinafter referred to as the "NRF") of Kirovograd region. In the work the statistics of cancellation of different types of NRF starting from the second half of the twentieth century up to the present day is given. Primary information concerning general losses of protected areas, reasons for cancellation of reserve status, as well as types of canceled PZF, are also highlighted in this work. The aim of the work is to bring the previously unavailable statistics of the cancellation of the reserve status with the purpose of attracting public attention, monitoring the observance of the reserved status and searching for objects that may not have lost their natural value, but being for some reason no longer presented. At runtime of the work, a list of the types of existing objects of the region's nature reserve fund and the area

occupied by them was presented. The general trend for Ukraine which was shown in active creation of objects and nature protected areas, ranging from 60th years of the twentieth century was typical for Kirovograd region as well as for whole territory of Ukraine. However, the number of protected areas created during this period does not coincide with the data referred to at the appropriate department. The documentation dated since 1960 obtained in the regional archive was checked and compared with the current list of the NRF of Kirovograd region. As a result, it was found that since 1960 in the region, 20 NRF objects with a total area of 7977.61 hectares disappeared. Of these, only 9 had documented fact of cancellation of the reserve status and the reasons for it, among which: drying due to damage to the trunk by pests and rot, threat to the lives of local residents, inconsistency of the new current classification. All 9 objects were monuments of local nature with a total area of 446.01 hectares. For the remaining 11 objects, no documentary confirmation of the cancellation of the reserve status has been found. Among them there are 7 botanical nature monuments of local importance, 2 dendrological parks and two state botanical reserves. During the work, the facts of decreasing and increasing the areas of the NRF were noted. The documents also did not mention the creation of so-called protected zones around the objects of NRF to maintain the reserve regime and create small buffer distances between the protected and agricultural part of the land, as it, for example, is done in Zhytomyr region.

30 objects of NRF of relatively small areas are part of larger reserve units, thus distorting the natural reserve area calculation index, which is calculated as a percentage of land occupied by the establishment and preservation of protected areas from the total area of the. The total area of these objects is 940,00 hectares., So the actual total area of NRF area is 99408.21 hectares, and the index of protected areas according to these data is 4.04%. As a result of research, it is noted that in the time period since 1960 Kirovograd region has lost (excluding documented cancelling of protected areas and protected areas that became part of larger objects, that are documented and taking into account the changing area of NRF) 7521,56 hectares of protected areas and objects, that is equivalent to 6,94% of the area of all created NRF objects in the region since 1960.

Key words: nature reserve fund, Kirovograd region, nature, protected areas, losses, monitoring

Рекомендує до друку
М. М. Барна

Надійшла 25.01.2017

УДК 582.929.4

О. А. МЕЛЬНИЧУК, Л. А. КУБІНСЬКА

Кременецький ботанічний сад
вул. Ботанічна, 5, Кременець, 47003

ОЦІНКА ЯКОСТІ НАСІННЄВОГО МАТЕРІАЛУ *LOPHANTHUS ANISATUS* ADANS. ПІД ЧАС ІНТРОДУКЦІЇ В УМОВАХ КРЕМЕНЕЦЬКОГО БОТАНІЧНОГО САДУ

В умовах Кременецького ботанічного саду протягом 2013-2016 років отримано якісний посівний матеріал нової нетрадиційної ефіроолійної рослини – лофанту анісового (*Lophanthus anisatus* Adans.), що є одним з критеріїв успішності інтродукції.

Викладено результати досліджень біологічних особливостей еремів *L. anisatus*. Визначено посівні якості еремів в залежності від їх тривалості зберігання. Вивчено схожість і енергію проростання. Встановлено, що найбільшу схожість має насіння відразу і через рік після збирання. Високі показники схожості й енергії проростання спостерігаються протягом